

CZU: 821.161.1-992:94(478)18”

„СИЯ ПУСТЫННАЯ СТРАНА СВЯЩЕННА ДЛЯ ДУШИ ПОЭТА”:**IDENTITATEA NAȚIONALĂ RUSĂ OGLINDITĂ ÎN DESCRIERILE
CĂLĂTORILOR RUȘI DESPRE BASARABIA LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA***Galina CORMAN**Universitatea de Stat din Moldova*

În articol sunt analizate descrierile Basarabiei făcute de călătorii ruși la începutul secolului al XIX-lea. În urma aplicării conceptului de „tradiție inventată” se încercă să se dea răspuns la întrebarea, dacă călătorii, reprezentanți ai elitei ruse, prin descrierile lor ale teritoriului proaspăt anexat, în care acesta este numit „pământ sfânt” unde s-a vărsat „mult sânge rusesc”, ar fi participat la procesul de „producere al spațiului imperial-național rus”, respectiv de „construcție” a patriei lor în Basarabia.

Cuvinte-cheie: *Basarabia, Imperiul Rus, literatură de călătorie, națiune, memorie colectivă rusă, spațiu imperial, discurs, discurs național-imperial.*

„СИЯ ПУСТЫННАЯ СТРАНА СВЯЩЕННА ДЛЯ ДУШИ ПОЭТА”:**THE RUSSIAN NATIONAL IDENTITY MIRRORED IN THE Bessarabia DESCRIPTIONS
OF RUSSIAN TRAVELLERS AT THE EARLY 19TH CENTURY**

The article analyzes the Bessarabia Descriptions of Russian travellers at the beginning of the 19th century. As a result of the application of the concept of „invented tradition” the research will try an attempt to find a response to the question if travellers, who were members of the Russian elite, did not participate through their descriptions of the recently annexed territory as a real „holy earth” where there had been shed „much Russian blood”, in the process of the „production of the Russian imperial-national space” and respectively in the „construction” of their homeland in Bessarabia.

Keywords: *Bessarabia, Russian Empire, travel literature, nation, Russian collective memory, empire space, discourse, national-imperial discourses.*

Introducere

Unul dintre fondatorii studiilor interdisciplinare pe probleme de naționalism, Anthony Smith, a definit națiunea ca „o populație, care poartă un nume, locuiește pe un teritoriu, împărtășește aceleași mituri și memorii istorice, cultură publică, o economie comună, drepturi și îndatoriri legale comune pentru toți membrii”. Spațiul geografic al acestei populații, fiind „încărcat” de către toți membrii națiunii cu memorii și asociațiuni istorice, devine, după Smith, un „teritoriu istoric” și se transformă astfel în „Homeland”, „patria” membrilor acestei națiuni, în care miturile, eroii și sfinții au trăit, au muncit, s-au rugat și au luptat. Toate acestea fac, susține Smith, ca „patria” să fie unică. Râurile, malurile, lacurile, munții și orașele acestei patrii devin „sacre”, un loc al venerației și entuziasmului a cărui înțelegere întemeiază conștiința de sine a membrilor națiunii [1, p.9].

În urma aplicării conceptului constructivist asupra procesului istoric de formare a națiunilor, politologul american Benedict Anderson a constatat că o națiune mai este și o „comunitate imaginată și imaginată” (*imagined community*) [2], pentru că ea devine un produs al imaginației fiecărui membru al acestei comunități drept urmare a procesului de „încărcare” emoțională a spațiului geografic de către toți membrii comunității cu „memorii și asociațiuni istorice”. De asemenea, Eric Hobsbawm și Terence Range au ajuns la concluzia că o națiune este imaginată. Aplicând același concept constructivist, istoricii britanici au constatat că o națiune se bazează pe „tradiții inventate”. Astfel, Hobsbawm vine cu încă o definiție a națiunii: „un proces de formalizare și de ritualizare în care se fac permanent referințe la trecut” [3, p.4-13]. În acest proces apare, după Hobsbawm, un set de practici de natură rituală sau simbolică, care de obicei se impun prin niște reguli, care sunt publice sau tacite recunoscute și care impun anumite valori sau norme prin repetare și implicarea trecutului. Cercetătorul constată că istoria este cea care în primul rând legitimează acțiunea unei națiuni și care servește ca element de legătură, iar tradițiile inventate devin ficțiuni istorice, care fac să se creadă că ceva a fost „dintotdeauna” un element al propriei istorii.

În cazul complicat al procesului de formare a națiunii ruse, care este oglindit în literatura de călătorie despre Basarabia [4] și care este și obiectul articolului de față, sunt relevante toate aceste perspective asupra feno-

menului istoric al națiunilor. Pe lângă aceasta, trebuie de menționat că națiunea rusă este pe drept considerată un caz aparte, pentru că ea se deosebește de alte națiuni prin faptul că s-a format într-un spațiu geografic al Imperiului Rus în permanentă extindere teritorială începând cu secolul al XV-lea până la începutul secolului al XX-lea. Reieșind din aceste circumstanțe, națiunea rusă a trebuit permanent să încadreze conștiinței sale naționale spații noi geografice, de aceea poporul rus nu a înțeles spațiul Imperiului Rus ca ceva delimitat teritorial. Această constatare a fost confirmată și de către geograful britanic Mark Bassin, care, în urma unei analize a imaginilor Siberiei de la începutul secolului al XIX-lea, a ajuns la concluzia că elita rusă a „naționalizat” spațiul geografic de la est de Ural prin transformarea lui într-un „topos discursiv” și o „viziune încărcată cu emoții” [5, p.380]. Această teză vine să fie completată și de rezultatele ultimelor cercetări în domeniul studiilor imperiale din Rusia [6]. Conform acestora, în secolul al XIX-lea elita rusă nu a perceput procesul de formare a națiunii ruse și a Imperiului Rus ca procese dihotome, ci, dimpotrivă, ca procese care se îmbină. Acest fapt poate fi urmărit și în literatura de călătorie despre Basarabia din secolul al XIX-lea [4].

În cele ce urmează vom aduce un alt exemplu de „naționalizare” a spațiului imperial de către elita rusă prin transformarea lui în „viziune încărcată cu emoții” – a teritoriului anexat în anul 1812 dintre Prut și Nistru. În urma unei analize a literaturii de călătorie despre Basarabia din prima jumătate al secolului al XIX-lea vom încerca să răspundem la întrebarea, dacă călătorii ruși, prin descrierile lor amănunțite și emotive ale luptelor armatei ruse pe teritoriul Basarabiei în timpul războaielor ruso-turce din secolele XVIII-XIX, și-ar fi „imaginat” și „inventat” patria lor, participând astfel la procesul de „construcție” a identității naționale ruse.

Literatura de călătorie rusă va fi analizată și utilizată în acest articol ca izvor al modului de gândire al autorilor în perioada de la începutul secolului al XIX-lea, când procesul de formare a identității naționale ruse se afla în faza sa activă [7]. Analiza se va efectua în baza metodologiei elaborate drept rezultat al cercetărilor făcute în domeniul literaturii de călătorie, care au constatat că descrierile ne informează nu doar despre țara de călătorie, dar oglindesc în același timp și mentalitatea autorului lor [8, p.7]. De asemenea, se mai impune precizarea că în această cercetare drept călători vor fi considerate persoanele care făceau parte din elita rusă și care au călătorit prin Basarabia, adică au fost în contact direct cu oamenii, pământul, natura etc. și astfel au perceput-o mental, au descris-o și au publicat descrierile lor în reviste, jurnale sau în formă de carte, raspândind astfel imaginea Basarabiei în Rusia ca loc de memorie colectivă rusă. Transliterarea din limba rusă a numelor de localități, persoane sau a titlurilor lucrărilor a fost efectuată conform sistemului internațional științific german de conversie. Excepție au făcut unele denumiri, toponime și patronime încetățenite în limba română, cum de exemplu Pușkin, Rumjanțev.

Cuprins

Chiar la începutul descrierii călătoriei sale prin Basarabia din 1815 – *Vospominanije v stepjah bessarabskih* – scriitorul, istoricul și jurnalistul Pavel Svinin a considerat important să sublinieze valoarea achiziționării Basarabiei pentru Rusia. El menționa că avantajele geografice ale Basarabiei erau importante, dar mult mai important acest teritoriu era din cauza că în el se pastrează „amintiri, care sunt sfinte pentru un rus”. La fel ca și Pavel Șčabelskij [9, p.211], care călătorise prin Basarabia câțiva ani mai înainte, Svinin sublinia că „inima rusească tresare” în această „pustietate basarabeană” la gândul că ea a fost „leagănul și școala tuturor mareșalilor noștri mari și teatrul marilor evenimente”. De aceea, autorul mai adăugă că el s-ar fi închinat acestor monumente. Prin acest gest călătorul comunică cititorilor săi un sentiment puternic de mândrie pentru militarii ruși, apărători ai patriei:

„Achiziționarea Basarabiei este importantă pentru patria noastră luându-se în calcul avantajele acestei regiuni: pământ bogat, fluvii mari, crescătorie profitabilă de vite, poziție avantajoasă a porturilor [...]. Însă, această țară este pentru noi cea mai prețioasă pentru faptul că în acest teritoriu se găsesc monumente ale gloriei armatei ruse. Basarabia a fost leagănul și școala tuturor mareșalilor noștri mari și teatrul celor mai importante evenimente. Aici au devenit celebri Münnich, Golicyn, Panin, Repnin, Kamenskij, Bagation, Prozorovskij; pe aceste meleaguri s-au format Rumjanțev, Suvorov și Kutuzov, care au devenit nemuritori. [...] Cât de multe amintiri sfinte pentru un rus conține această pustietate basarabeană! Care inimă rusească nu va tresări la auzul denumirilor Rjabaja Moghila, Bender, Ismail, Hotin, Cahul! Cât sânge rusesc s-a vărsat în această stepă pentru gloria și mărirea patriei noastre! Eu am călătorit prin această țară și m-am închinat acestor monumente...” [10, p.3].

De asemenea, și general-locotenentul Aleksandr Michajlovskij-Danilevskij, în descrierea călătoriei sale în Basarabia din aprilie 1818 în calitate de adjutant al țarului Alexandru I, a ținut neaparat să sublinieze că acest

teritoriu: „...este sub aspect militar țara clasică a marșurilor rusești împotriva Porții [...], pentru că aici au luptat Münnich, Rumjanțev, Repnin, Suvorov, Potjomkin, Kutuzov și alții, care au slăvit cu veșnicii lauri steagul rus” [11, p.79].

Basarabia ca țară plină de amintiri prețioase pentru un rus sub aspectul evenimentelor militare a fost reprezentată și de către Aleksandr Pușkin. În una din notițele sale, el critica lipsa interesului pentru ea în Rusia. După părerea lui, Basarabia, care are un trecut antic, ar trebui să devină în Rusia cunoscută întâi de toate ca „teatrul armatei ruse eterne” și nu prin intermediul a câtorva descrieri „defectuoase” de călătorie: „Basarabia, care este cunoscută până în antichitate, ar trebui să fie deosebit de interesantă pentru noi. [...] De la Oleg și Svjatoslav până la Suvorov și Kutuzov a fost teatrul armatei noastre ruse eterne. Însă, până acum această regiune ne este cunoscută [...] doar în baza a câtorva descrieri defectuoase a doi sau trei călători” [12, p.534].

În descrierile Basarabiei ale lui Svinin, Michajlovskij-Danilevskij și Pușkin prezentate mai sus ca „monument al gloriei armatei ruse”, „leagăn și școală a marilor mareșali și teatrul evenimentelor celor mai importante” pentru armata rusă, precum și ca locul unde „s-a vărsat mult sânge rusec [...] pentru gloria, mărimea patriei” sunt oglindite ideile naționale ale autorilor. Acestea s-au accentuat în Rusia în timpul războiului din 1812, când poporul rus a conștientizat marele pericol ce amenința patria sa. În acest context, o importanță deosebită în conștiința națională a rușilor a început să ocupe militarii ruși [7, p.30]. Aceștia au câștigat o poziție centrală, devenind eroii miturilor „istoriei patriei” [13, p.23-69].

Un loc important ca eroi ai miturilor „istoriei patriei” elita rusă a atribuit și militarilor, care au luptat în perioadele de domnie a lui Petru cel Mare (1672-1725) și a Ecaterinei a II-a (1762-1796). Nu în ultimul rând, înseși figurile acestor monarhi, în timpul cărora Rusia a devenit un imperiu modern și una dintre cele mai mari și mai de succes puteri europene, au fost încorporate în discursul național și transformate la fel în mituri ale „istoriei patriei” [13, p.23-45]. Aceste „referințe permanente la trecut” aveau efectul unui mijloc puternic de legătură și de fortificare a conștiinței naționale și ofereau fiecărui rus sentimentul de apartenență la colectivul rus.

Intenția de a reprezenta, respectiv de a inventa Basarabia ca „țară istorică” încărcată cu „amintiri și asociațiuni istorice” despre Petru cel Mare constatăm la Pavel Svinin. În descrierea călătoriei sale la Rjabaja Moghila, localitate de pe malul drept al Prutului, aproximativ 60 verste de la Iași, unde s-a aflat Petru cel Mare în timpul campaniei antiotomane de la Stănilești din iulie 1711, autorul a remarcat „mărinimia sufletului” țarului rus, pe care el ar fi demonstrat-o atunci când, în pofida situației sale disperate, fiind înfrânt, nu l-a extrădat turcilor pe aliatul său, principele moldovean Dimitrie Cantemir, așa cum i se cerea:

„Rjabaja Moghila. Acesta este acel loc memorabil, [...] unde Petru cel Mare s-a aflat în una dintre cele mai groaznice și disperate situații în calitate de țar! [...] În același timp, acest loc face memoria despre el și mai demnă de respect. Aici a triumfat mărinimia sufletului monarhului rus, care poate fi văzută numai la grele încercări. [...] Eu m-am urcat pe vârful tumulului și am încercat să-mi imaginez scena din noaptea plină de evenimente din 10 iunie. [...] Petru a rămas singur cu gândurile sale [...] Vizirul ceruse extrădarea imediată a lui Cantemir și abia de aștepta să se răzbune pe principele moldovean, care era sub protecția împăratului rus. „Eu aș ceda mai degrabă bucata de pământ până la Kursk”, – i-a răspuns mărinimos împăratul, – „pentru că dacă aș ceda-o pe aceasta, îmi va rămâne speranța s-o recuceresc, iar dacă eu aș încălca cuvântul dat, atunci nu-l mai pot îndrepta; eu nu pot proceda în așa fel și să-l trădez pe principe, care și-a lăsat proprietatea din dragoste față de mine. Noi nu avem nimic altceva decât onoare, iar dacă o pierzi, atunci nu mai ești domnitor” [10, p.11-22].

După descrierea emoțională a „circumstanței nefericite”, în care, după Svinin, „s-a arătat marele curaj al nemuritorului Petru”, autorul adăugă că ea „face memoria despre el și mai demnă de respect”, motiv din care Svinin concluzionează: „... trebuie ca locul Rjabaja Moghila să devină pentru totdeauna sfânt” [10, p.23].

Intenția de a reprezenta Basarabia ca „țară istorică” încărcată cu „amintiri și asociațiuni” despre perioada de domnie a Ecaterinei a II-a poate fi urmărită la Aleksandr Pușkin. Câteva luni mai târziu după călătoria sa din decembrie 1821 prin Bugeac, în timpul căreia poetul a vizitat orașele Ismail și Akkerman, el a scris poezia *Baratynskomui iz Bessarabii*. Această poezie, publicată în Rusia în anul 1826 în almanahul „Severnoye Tsvety”, a avut un impact puternic asupra elitei ruse, inclusiv asupra celor care au călătorit prin Basarabia. Aceștia o readuc în memorie în descrierile lor până la începutul secolului al XX-lea [4, p.242-243]. În această poezie Pușkin declară că Basarabia, „această țară pustie”, este sfântă pentru sufletul lui de poet, pentru că ea a fost cântată de însuși Deržavin:

„Сия пустынная страна
Священна для души поэта:
Она Державиным воспета
И славой русскою полна” [14, p.77].

Prin referința la oda poetului Gavriil Deržavin *Na vzjatje Izmaila* [15, p.335-361] despre marea victorie a lui Alexandr Suvorov din anul 1790 asupra otomanilor Pușkin nu doar amintește de renumita victorie a armatei ruse în urma cuceririi cetății Ismail din Basarabia, considerată până atunci de necucerit. Prin evocarea acestei victorii poetul readuce împreună cu ea în memorie întreaga încărcătură emoțională pe care o purtau odele scrise la curtea împărătesei Ecaterinei a II-a, în special cele scrise de către Gavriil Deržavin. Acestea glorificau victoriile armatei ruse împotriva turcilor și reprezentau Rusia ca centrul creștinătății și apărătoare a Europei în fața „necredincioșilor”, promovând astfel ideile mesianismului și ale proiectului gresesc rus al țarinei [16, p.190-194]. Prin poezia sa Pușkin readuce indirect în memoria rușilor evenimentele în timpul cărora Imperiul Rus a cunoscut o extindere teritorială fără precedent și astfel înprospătează și în același timp provoacă din nou un sentiment puternic patriotic cititorilor săi ruși.

De asemenea, și așa-numitul „discurs al războiului” prezent și promovat în odele și poemele din timpul domniei Ecaterinei a II-a [16, p.147-195] a fost preluat și încorporat de către călătorii ruși în descrierile lor ale Basarbiei de la începutul secolului al XIX-lea. În acest context se înscriu descrierile cetăților Bender, Akkerman, Ismail, Chilia și Hotin. Aceste puncte militaro-strategice importante au servit pe parcursul secolului XVIII și până la începutul secolului al XIX-lea drept mingi de joc, fiind de mai multe ori cucerite, cedate și din nou recucerite de către armatele otomane și ruse [17, p.299]. Calatorii descriu amănunțit și emoțional bătăliile, victoriile, inclusiv înfrângerile, pierderile suferite de către armata rusă în Basarabia în cadrul celor patru războaie ruso-turce în perioada din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și până la începutul secolului al XIX-lea și reprezintă astfel cetățile basarabene ca locuri istorice pentru ruși.

Prima cetate despre care relatează călătorii ruși după traversarea râului Nistru la Dubăsari este Bender. Un moment important pe care se focusează călătorii în relatările lor este faptul că în apropierea ei, la Varnița, s-a retras în anul 1709 înfrânt la Poltava de către armata lui Petru I regele suedez Carol al XII-lea. Astfel descrie aceasta cetate Alexander Veltman:

„[...] cetatea Bender [...] este așezată la Nistru pe o câmpie, înconjurată de mal; aceasta este vechea Tighina. Aproape trei verste de la cetate la Nistru este situată așezarea Varnița; de-a lungul malului se văd urmele taberei și cancelariei caporalului nordic Carol al XII-lea; aici a locuit el ca oaspete al turcilor și tot de aici turcii l-au alungat pe oaspetele lor” [18, p.110].

De asemenea, și Pavel Svinin a considerat important să comunice cititorilor săi despre faptul că lângă cetatea Bender se mai pot vedea urmele taberei disperatului rege Carol al XII-lea:

„În apropiere de Bender, în satul Varnița, încă mai pot fi văzute resturile taberei sau ale orașului în care s-a ascuns disperatul Carol al XII-lea după înfrângerea sa de la Poltava” [10, p.5].

În spatele acestor descrieri poate fi citită indirect importanța mare pe care o acordau Veltman și Svinin victoriei Rusiei de la Poltava din 1709. Se știe că această victorie devenise în Rusia un simbol al transformărilor, punând începutul cu succes al reformelor lui Petru cel Mare de europenizare a Rusiei [13, p.73]. În anul 1721 Petru I a declarat Rusia, care devenise o nouă putere în Europa, imperiu, reîntărind astfel pretenția de a fi într-un rând cu marile puteri imperiale europene [19]. Pe lângă aceste evenimente, călătorii au mai proiectat în descrierile lor ale Basarbiei și alte momente importante din istoria Rusiei, care ar fi provocat emoții puternice de mândrie unui rus.

Astfel, Pavel Svinin sublinia că cetatea Bender este de o mare importanță, pentru că ea a constituit un bastion însemnat pentru armata rusă în timpul războaielor ruso-turce din perioada anilor 1768-1774, 1788-1792 și 1806-1812:

„Cetatea Bender a devenit celebră în cronicile rusești ca urmare a luptelor duse pentru cuceririle ei în timpul domniei Ecaterinei a II-a de către armata rusă condusă de contele P.I. Panin și de către principele Potjomkin-Tavričeskij, cât și datorită celei de-a treia, celei din urmă cuceriri a ei din 1806 de către generalul Meindorf” [17, p.296].

În această descriere Pavel Svinin a evocat în memoria cititorilor săi primele două lupte victorioase ale armatei ruse în timpul asediului cetății Bender, care în cronicile militare ruse din secolul al XIX-lea au fost desemnate drept un simbol al victoriei creștinătății împotriva turcilor [20, p.38-42]. Primul asediu din

iulie/august 1770, la care făcea referință Svinin, a avut un rasunet deosebit datorită iscusinței generalului Panin de a reuși, în pofida greutăților, să cucerească cetatea în mai puțin de o lună cu pierderi minimale. Cel de-al doilea asediu al cetății Bender a avut loc în octombrie/noiembrie 1789 sub conducerea prințului Potjomkin. Însă, la Pacea de la Iași din 1792 cetatea a trebuit să fie cedată de către Rusia din nou Porții. Astfel că până în anul 1806 ea s-a aflat sub stăpânirea otomanilor. Acest fapt „i-a strâns inima” lui Pavel Sumarokoff, care în 1799, aflându-se la Tiraspol, admira cetatea de pe malul stâng al Nistrului:

„Mult timp eu am stat și am examinat cetatea maiestoașă Bender. În mod deosebit am atras atenția asupra zidurilor deteriorate de gloanțele noastre în timpul celui de-al doilea asediu al acestei cetăți impunătoare și, la gândul că greutățile mari erau doar numai un pas spre gloria trupelor noastre [rusești] brave, mi s-a strâns inima” [21, p.223].

Cetatea Ismail

Cetatea Ismail de asemenea a fost descrisă și percepută de către călătorii ruși prin prisma luptei împotriva turcilor. Situată strategic foarte avantajos la Delta Dunării și fiind reconstruită cu ajutorul inginerilor francezi și întărită suplimentar, cetatea era considerată până în anul 1790 unul dintre bastioanele cele mai puternice și de necucerit ale Imperiului Otoman [20, p.234-239]. De aceea, asediul ei cu succes la 22 decembrie 1790 de către armata rusă condusă de generalul Aleksandr Suvorov în mai puțin de 12 ore cu pierderi minimale a fost calificat în cronică militară rusă drept unul dintre capitolele cele mai importante în lupta Rusiei împotriva „necredincioșilor” turci. Astfel, cronică menționa că în timpul acestui asediu „Ismailul mândru a căzut la picioarele Măiestății sale Imperiale [Ecaterinei a II-a]!” [20, p.256-257]. Acest răsunet în Rusia este oglindit în descrierea lui Pavel Svinin a cetății Ismail:

„Ea este pe drept numită cea mai importantă, mai mare și mai folositoare cetate situată la hotar și de aceea ocupă un loc important în istorie. În anul 1790 ea a fost cucerită, în urma unui asediu, de către contele A.V. Suvorov” [17, p.310].

A vizitat cetatea Ismail și Veltman în timpul călătoriei sale prin sudul Basarabiei. Reflectând asupra faptei eroice a lui Suvorov, el comunică cititorilor săi în romanul *Strannik*, foarte popular în Rusia în anii 1840, că mareșalului rus i-a reușit la Ismail în doar 11 ore o victorie, pe care faraonul egiptean Psammetich a obținut-o în 254.040 de ore la asediul cetății Savo din Palestina. Prin această comparație cu un eveniment istoric antic cunoscut el a scos în evidență măreția faptei eroice a lui Suvorov:

„Mă aflu după Ismail în drum de la coloniile germane spre câmpul de luptă Cahul, unde Rumjanțev i-a batut pe turci, ... Aici Suvorov a făcut atât de mult în decurs de 11 ore, ceea ce regele egiptean Psammetich cu o armată de 400.000 de soldați abia i-a reușit în 254.040 de ore la cucerirea cetății Savo din Palestina” [22, p.48].

Și Filip Vigel, reprezentantul coroanei în Consiliul Superior al Basarabiei, a descris, în timpul călătoriei sale prin sudul Basarabiei din anul 1825, importanța Ismailului. Comparând Ismailul cu Chilia, el a ținut să menționeze că cetatea Ismail este „mai importantă, mai celebră și mai mare [...]” și, în sfârșit, accentuează: „Așa o cetate de mare încă n-am văzut [...]”, prin care fapt a scos indirect în evidență efortul, fapta eroică și, totodată, măreția lui Suvorov și a armatei ruse prin care a cucerit-o [23, p.22].

Bătălia de la Cahul

Pe lângă cetățile Bender și Ismail călătorii ruși au descris și au perceput prin prisma faptelor eroice ale armatei ruse și localitatea Cahul din Basarabia. Cronică militară a timpului relatează că la Cahul pe râul Larga generalul Rumjanțev a obținut în anul 1770 cu armata sa de numai 18.000 de soldați o victorie impresionantă asupra armatei turcești formate din 150.000 de soldați [20, p.29-32]. Drept răsplată pentru această victorie, Ecaterina a II-a i-a oferit generalului Rumjanțev titlul de *Zadunajskij* și a ordonat înălțarea unui obelisc în memoria bătăliei de la Cahul în Țarskoje Selo [20, p.37]. Conform cronicarului timpului Bogdanovič, aceasta victorie a fost considerată în Rusia una de cotitură prin faptul că a adus „o încredere nemărginită în armata rusă și glorie în toată Europa”. Astfel că, după cum relatează și cronică, însuși Friedrich cel Mare a fost impresionat de această victorie, numindu-l pe Rumjanțev „învingătorul otomanilor” [20, p.27-38]. Răsunetul acestei victorii a armatei ruse poate fi urmărit și în descrierea lui Pavel Svinin a Cahulului:

„Completând gloria rusă, aici se află locul unde a avut loc vestita bătălie de la Cahul, unde în anul 1770 Rumjanțev a lovit cu o armată de 18.000 de soldați pe vizirul turc și l-a alungat cu armata și artileria sa numeroasă” [17, p.310].

La fel, militarul Aleksandr Storoženko, care a vizitat Cahulul în anul 1829, a ținut să sublinieze în descrierea sa faptul că Cahulul este indicat pe toate hărțile, fiindcă „aici a avut loc marea bătălie de la Cahul” unde „celebrul Rumjanțev l-a zdrobit pe marele vizir”:

„Satul *Zernești* este așezat pe o pantă, prin care se scurge râul Cahul [...]. El este însemnat pe toate hărțile, deoarece aici, în secolul al XVII-lea, celebrul Rumjanțev a zdrobit armata marelui vizir formată din peste 100.000 de soldați aleși [...]. În timp ce schimbau caii, eu am mers pe locul unde a avut loc marea bătălie de la Cahul [...].” [24, p.64].

În același timp, călătorii menționează în descrierile lor nu doar războaiele purtate de Rusia împotriva Porții din perioada domniei lui Petru cel Mare și a Ecaterinei a II-a, dar și a Anei Ivanovna (1630-1640), a lui Alexandru I (1801-1825), calificându-le drept „sfinte”, eliberatoare a popoarelor creștine de sub jugul „necredincioșilor” turci. Pe lângă aceasta, călătorii identifică în descrierile lor cetățile și localitățile din Basarabia unde au luptat trupele armatei ruse. Menționând că conducătorii trupelor armatei ruse au devenit în aceste locuri eroi, călătorii nu fac decât să reprezinte „locurile sfinte” pentru ruși în Basarabia. Generalul Burkhard Christoph (în Rusia cunoscut ca Christophor Antonowitsch) von Münnich (1683-1767), inginer de origine germană, mareșal și politician rus, era identificat cu cetatea Hotin (1739); contele Pjotr Alexandrovich Rumjanțev (1725-1796) – cu bătălia de la Larga și Cahul (1770); contele Pjotr Ivanovich Panin (1721-1789) – cu asediul victorios al cetății Bender (1769); principele Grigori Alexandrovich Potjomkin (1739-1791) – cu cel de-al doilea asediu și cucerirea cetății Bender (1789); contele Alexandr Vasiljevich Suvorov (1730-1800) – cu asediul victorios al cetății Ismail (decembrie 1790); principele Michail Illarionovich Kutuzov – cu cea de-a doua cucerire a Ismailului din septembrie 1809.

Monumentul principelui Grigori Alexandrovich Potjomkin Tavričeskij

Basarabia este identificată de către călători și în legătură cu principele Potjomkin Tavričeskij. Principele a decedat subit de malarie în apropierea satului Rădenii Vechi la 16 octombrie 1791, aflându-se pe drumul de la Iași spre Nikolajev. La ordinul Ecaterinei la mormântul unde el s-a stins din viață a fost instalată o piatră memorială. Mai tarziu, în timpul domniei lui Alexandru I, moaștele lui Potjomkin au fost strămutate din Basarabia la Cherson, orașul fondat de el. Însă, până la strămutarea moaștelor părea că fiecare călător rus care trecea prin Basarabia se simțea obligat să viziteze și să descrie piatra memorială a lui Potjomkin în Basarabia. Dimitrij Bantyș-Kamenskij, în descrierea călătoriei sale din anul 1808 prin Moldova, Valahia și Serbia, relatează despre această piatră memorială următoarele:

„Treizeci de verste de la Iași se înalță monumentul din pietre sălbatice ridicat de către Ecaterina cea Mare principelui Potjomkin Tavričeskij. Acest favorit al fericirii, care a putut trăi în plăcere [...], a putut astfel și să moară. Locul unde el a murit și unde se înalță coloana se află pe un drum în mijlocul munților înalți și al pădurilor și se înfățișează ochilor ca o imagine încântătoare” [25, p.70].

Și Veltman nu a ratat posibilitatea să viziteze în timpul călătoriei sale de la Sculeni la Chișinău piatra memorială închinată lui Potjomkin. El descrie foarte amănunțit locul unde se înalță coloana de piatră:

„Pe drum spre Chișinău de la localitatea Sculeni, aproape la mijlocul drumului ce duce la stațiunea poștală Rezeni, înainte de a începe creasta păduroasă, care se întinde până la înălțimea Magur, pe vârful unei ramificații înălțate, stă o coloană de piatră. Pe ea poate fi văzută din toate cele patru direcții imaginea stemei cu inscripția anilor de viață a lui Potjomkin [...]. Până în 1825 pe aici, prin Sculeni, trecea drumul poștal de la Iași la Chișinău și acest monument măreț nemuritor amintește fiecărui călător despre marea agitație. Acum drumul a fost mutat câteva verste mai jos, iar monumentul a rămas pe deal la poalele pantei întunecoase [...]” [18, p.115].

Prin descrierile lor, Bantyș-Kamenskij și Veltman nu doar amintesc de principele Potjomkin. Odată cu el autorii aduc în memoria cititorilor evenimentele legate de el în calitatea sa de consilier apropiat al Ecaterinei a II-a și conducător *de facto* al politicii orientale ruse, al proiectului grecesc, dar și, în general, ca motorul expansiunii ruse în direcția sud-vest. În spatele descrierilor Basarabiei făcute de călătorii ruși în care aceasta este prezentată ca loc de memorie a principelui Potjomkin stau, așadar, evenimentele care au adus cu sine cea mai mare extindere teritorială a Imperiului Rus, ceea ce nu poate să nu trezească unui rus sentimente puternice de mândrie.

Concluzii

Din spectrul larg de informații întâlnit în Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea călătorii ruși au ales să descrie teritoriul proaspăt anexat ca o țară plină de amintiri prețioase pentru un rus sub aspectul

evenimentelor militare în mod special în timpul domniei lui Petru cel Mare și a Ecaterinei a II-a. Cu ajutorul experisiilor „leagăn și școală a marilor mareșali”, „teatru al celor mai importante evenimente” și „locul unde s-a vărsat mult sânge rusesc pentru gloria, măreția patriei” călătorii caracterizează Basarabia ca „loc sacral pentru admirație și entuziasm” și astfel o reprezintă ca loc de memorie colectivă rusă sau, potrivit lui Anthony Smith, „țară istorică”. Prin această încărcare emoțională cu „memorii și asociațiuni istorice” călătorii încadrează spațiul proaspăt anexat al Basarabiei în conștiința națională rusă, formând în același timp o memorie istorică comună ruso-basarabeană.

Printr-o analiză în sensul lui Reinhard Koselleck orientată spre extragerea trăsăturilor esențiale ale logicii sau semanticii textelor [26], a fost posibil așadar ca pasajele din literatura de călătorie rusă despre Basarabia, prezentate mai sus, să fie citite „în răspăr” și odată cu aceasta să fie puse să vorbească despre ceea ce autorii lor nu ar fi vrut s-o facă [8, p.2]. În urma analizei „retoricii alterității”, a matricii și a categoriilor de percepție, dar și a semanticii conceptelor în care autorii au perceput teritoriul dintre Prut și Nistru se constată faptul că călătorii au descris Basarabia în baza categoriilor „imperiu” și „națiune” concomitent. Concluzia dată vine, deci să confirme teza menționată mai sus a ultimelor cercetări din domeniul studiilor imperiale. [5; 6] În spatele imaginilor Basarabiei ca loc de memorie colectivă rusă stau, așadar, intercalate între ele, discursurile imperial și național. Părțile componente ale acestora au fost mesianismul și „Proiectul grecesc” rus. Autorii descrierilor legitimau anexarea Basarabiei, făcând referințe la luptele armatei ruse pe teritoriul Basarabiei împotriva turcilor și invocând faptul, că prin curajul și faptele lor eroice militarii ruși nu doar și-au apărat patria, dar au mai și salvat populația locală ortodoxă și creștinătatea în general de turcii „necredincioși”.

Așadar, revenind la întrebarea pusă mai sus, putem afirma ca călătorii ruși au naționalizat teritoriul proaspăt anexat și au participat prin aceasta la procesul de „invenție” pe teritoriului dintre Prut și Nistru a patriei lor. Drept rezultat al acestor stăruințe Basarabia începe să fie descrisă și percepută de călătorii ruși, care au vizitat-o începând cu anii 1830, ca „nașa Bessarabija”. În încheiere, putem afirma, ca descrierile de călătorie despre Basarabia apar nu doar în calitate de „documente” ale naționalismului și colonialismului rus, dar pot fi considerate în același timp chiar și ca practici constitutive discursive ale procesului de colonizare rus.

Referințe:

1. SMITH, A.D. *National Identity*. Reno/Las Vegas/London, 1993.
2. ANDERSON, B. *Imagined Communities. Reflection on the Origin and Spread of Nationalism*. London-New York, 1991.
3. HOBSBAWM, E. / TERENCE, R. ed. *The Invention of Tradition*. Cambridge, 1993.
4. CORMAN, G. *Das Bessarabien-Bild in der zeitgenössischen russischen Reiseliteratur 1812-1918*. Leipzig, 2015.
5. BASSIN, M. Imperialer Raum/Nationaler Raum. În: *Geschichte und Gesellschaft* 2002, an. 28, caietul 3, p.378-404.
6. ANISIMOV, E. / Živov, V. / Zorin A. u. a.(Hg.) *Imperium inter pares: roli transferov v istorii rossijskoj imperii (1700-1917)*, Moskva, 2010.
7. KAPPELER, A. *Bemerkung zur Nationsbildung der Russen*. În: Kappeler, Andreas ed. *Die Russen. Ihr Nationalbewusstsein in Geschichte und Gegenwart*. Köln, 1990, p.19-37.
8. HARBSMEIER, M. Reisebeschreibungen als mentalitätsgeschichtliche Quellen: Überlegungen zu einer historisch-anthropologischen Untersuchung frühneuzeitlicher deutscher Reisebeschreibungen. În: Mačzak, A. / Teuteberg, H. Jürgen, ed. *Reiseberichte als Quellen europäischer Kulturgeschichte. Aufgaben und Möglichkeiten der historischen Reiseforschung*. Wolfenbüttel, 1982, p.1-33.
9. ŠABELSKIJ, P. *Kratkoe obozrenie Bessarabii i časti Moldavii, prisoedinenych k Rossijskoj Imperii v 1812*. În: *Syn Otečestva*, 1815, nr.18, p.197-212.
10. SVININ, P., *Vospominanie v stepjach bessarabskich*. În *Otečestvennyje Zapiski*, 1821, nr. 9, p. 3-24.
11. MICHAJLOVSKIJ-DANILEVSKIJ, A. *Iz vospominanij Michajlovskogo-Danilevskogo 1818-j god*. În: *Russkaja Starina*, 1897, anul 28, nr.7 (iulie), p.69-102.
12. PUȘKIN, A.S. Aleksandr Sergeevič Pușkin: ego rukopisi v Rumjancevskom muzee v Moskve. Soobš. V.E. Jakušin. În: *Russkaja Starina* 1884, Jg.15, nr.6, p.533-573. Conform lui Jakušin, cel care a publicat notițele, Pușkin s-ar fi referit aici la descrierile Basarabiei ale francezului Sulzer (1781/82) și germanului Carra (1781) din sec. al XVIII-lea).
13. TOLZ, V. *Russia: Inventing the Nation*. London/ New York, 2001.
14. PUȘKIN, A. S. *Baratynskomu iz Bessarabii*. În *Severnije cvety*, 1826, p.29.
15. DERŽAVIN, G. R. *Sočinenija Deržavina*. Sankt Peterburg, 1864, vol.1.

16. PROSKURINA, V. *Mify imperii. Literatura i vlasti v epochu Ekateriny II*. Moskva, 2006.
17. SVININ, P. P. Opisanie Bessarabskoj oblasti v 1816 godu. În: *Zapiski Odesskogo Obščestva Istorii i Drevnostej*, 1867, vol. VI, p. 175-320.
18. VELTMAN, A.F. Vospominanija o Bessarabii. În: *Puškin. Biografičeskie materialy i istoriko-literaturnyje očerk* / Ed. L.Majkov. Sankt Peterburg, 1899, p.92-136.
19. HALECKI, O. Imperialism in Slavic and East European History. În: *American Slavic and East European Review*, 1952, vol.11, nr.1, p.1-26.
20. BOGDANOVIČ, M.N. *Pochody Rumjanceva, Potjomkina i Suvorova v Turčii*. Sankt Petersburg, 1852.
21. SUMAROKOFF, P. *Paul Sumarkoffs Reise durch die Krim und Bessarabien im Jahre 1799*. Leipzig, 1802.
22. VELTMAN, A. F. Strannik. ed. *Agutin*, Ju. M. Moskva 1977.
23. VIGEL, F. Vospominanija. În: *Russkij Vestnik*, ed. sep. partea 6-7, Moskva, 1865.
24. STOROŽENKO, A. *Dva mesjaca v doroge po Bessarabii, Moldavii i Valachii*. În: *Čtenija v Imperatorskom Obščestve Istorii i Drevnostej Rossijskich pri Moskovskom Universtitete*, 1871, vol.IV, p.41-83.
25. BANTYŠ-KAMENSKIJ, D. *Putešestvie v Moldaviju, Valachiju i Serbiju*. Moskva, 1810.
26. KOSELLECK, R. *Vergangene Zukunft: Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*. Frankfurt (Main). 1992.

Prezentat la 02.04.2017